

QOZOG'ISTONDAGI O'ZBEKLARNING O'ZIGA XOS YASHASH TARZI VA FAOLIYATLARI

*Shadimetov Maxmudjon Negmatjanovich, Fan va texnologiyalar
universiteti ilmiy tadqiqotchisi*

FEATURES OF THE LIFESTYLE AND ACTIVITIES OF UZBEKS IN KAZAKHSTAN

*Shadimetov Makhmudjon Negmatjanovich, Researcher at the
University of Science and Technology*

ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗА ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКОВ В КАЗАХСТАНЕ

*Шадиметов Махмуджон Негматжанович, научный
сотрудник Университета науки и технологий*

<https://orcid.org/0009-0002-2990-5252>

e-mail:

Shadimetovm@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada Qozog'istonda bugungi kunda istiqomat qiladigan o'zbeklar va ularning yashash tarzi hamda tarixi haqida bayon qilindi. O'zbeklar Qozog'istonning tub xalqlaridan biri bo'lib, soni bo'yicha qozoqlar va ruslardan keyin uchinchi o'rinda turadi. Ularning soni 600 mingga yaqin bo'lib, an'anaviy ravishda ushbu mamlakat janubida yashaydi. Ilgari qozoq o'zbeklari odatda dehqonchilik bilan shug'ullanib, ko'chmanchi qo'shnilarini qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ta'minlaganlar.

Kalit so'zlar: o'zbek, qozoq, rus, o'zaro hamkorlik, sartlar, turmush tarzi, iqtisodiyot, dehqonchilik, sanoat ishlab chiqarishi, migratsiya.

Аннотация: В статье описаны особенности образа жизни и деятельности узбеков, живущие сегодня в Казахстане. Узбеки являются одним из коренных народов Казахстана и занимают третье место по численности после казахов и русских. Их число составляет около 600 тысяч и они традиционно проживают на юге этой страны. В прошлом казахские узбеки обычно занимались земледелием и снабжали своих соседей-кочевников сельскохозяйственной продукцией.

Ключевые слова: узбеки, казахи, русские, взаимное сотрудничество, условия, образ жизни, экономика, сельское хозяйство, промышленное производство, миграция.

Abstract: The article describes the peculiarities of the lifestyle and activities of Uzbeks living in Kazakhstan today. Uzbeks are one of the indigenous peoples of Kazakhstan and are the third largest after Kazakhs and Russians. They number about 600 thousand and traditionally live in the south of this country. In the past, Kazakh Uzbeks were usually engaged in agriculture and supplied their nomadic neighbors with agricultural products.

Key words: Uzbeks, Kazakhs, Russians, mutual cooperation, conditions, lifestyle, economy, agriculture, industrial production, migration.

KIRISH. O‘zbeklar – Qozog‘istondagi etnik guruh bo‘lib, Qozog‘iston Respublikasidagi eng yirik etnik guruhlardan biridir. Ular asosan Qozog‘istonning O‘zbekiston bilan chegaradosh janubiy viloyatlarida yashaydi. 1924-yilda O‘rta Osiyoning milliy-hududiy chegaralanishidan so‘ng ko‘p sonli o‘zbeklar hozirgi Janubiy Qozog‘iston va Jambil viloyatlari tarkibida qolgan. 2000-yildan keyin mehnat migratsiyasining kengayishi munosabati bilan etnik o‘zbeklar Qozog‘istonning boshqa shahar va viloyatlarida – Ostona va Olmaota shaharlarida, shuningdek, Olmaota, Qarag‘anda, Mang‘istau, Qizilo‘rda viloyatlarida paydo bo‘ldi[1,56-b]. 2009-yilgi aholini ro‘yxatga olish ma‘lumotlariga ko‘ra, o‘zbeklar Qozog‘iston aholisining 2,8 foizini tashkil qilgan. 2014-yildagi ma‘lumotlarga ko‘ra, Qozog‘istonda, jumladan, Oqmola viloyatida 521,2 ming kishi istiqomat qilgan – 1,2 ming, Aqtobinsk – 1,2 ming, Atirau – 1,3 ming, Olmaota – 4,6 ming, G‘arbiy Qozog‘iston – 543, Jambil – 26,5 ming, Qarag‘anda – 4 ming, Qizilo‘rda – 1,4 ming, Mang‘istau – 2 ming, Janubiy Qozog‘iston – 456,4 ming, Pavlodar – 1,2 ming, Shimoliy Qozog‘iston – 486, Sharqiy Qozog‘iston – 1,4 ming, Ostona – 8,7 ming, Olmaota – 8,8 ming kishi (2014). Qozog‘istonda 139ta o‘zbek maktabi, 2ta o‘zbek milliy teatri bor, o‘zbek tilida darsliklar, gazeta va jurnallar (10 nomdagi) nashr etiladi. “Do‘stlik” o‘zbek etnomadaniy markazlari uyushmasi Qozog‘istonning turli viloyat va shaharlaridagi etnomadaniy markazlarni birlashtirgan.

Qozog‘istondagi o‘zbek etnomadaniy birlashmalari soni 35 ta. O‘zbek teatri bor, o‘zbek tilida gazeta chiqadi. Televideniye va radioda eshittirishlar o‘zbek tilida olib boriladi. Teatr, gazeta va radioeshittirish davlat tomonidan moliyalashtiriladi. 1995-yildan boshlab o‘zbek elatlarining tili, madaniyati, an‘ana va urf-odatlarini kunlari o‘tkazib kelinmoqda. O‘zbekistonning asosiy aholisini o‘zbeklar tashkil qiladi. Ular Tojikiston, Qirg‘iziston, Turkmaniston, Rossiya, Ukraina, Afg‘oniston va Xitoyda ham yashaydilar. Umumiy soni 2014-yilgi ma‘lumotga asosan 30 million kishidan ortiq [2,78-b].

MUHOKAMA. O‘zbek tili turkiy tillar guruhiga kiradi. Uyg‘ur tili bilan birga qarluq tillariga mansub. 1928-yilgacha o‘zbek tili yozuvi

arab alifbosiga asoslangan edi. 1928-40-yillarda lotin alifbosi qo‘llanila boshlandi, 1940-yilda lotin alifbosi kirill alifbosiga almashtirildi, 1989-yilda O‘zbekistonda lotin alifbosi qaytadan kiritildi.

Dini – sunniy mazhabiga tegishli musulmonlar. O‘zbeklarning etnogenezi O‘rta Osiyo daryolari oralig‘i va unga tutash hududlarda sodir bo‘lgan. O‘zbeklarning shakllanishida Sharqiy Eron tillarida so‘zlashuvchi O‘rta Osiyoning qadimgi xalqlari – sug‘diylar, baqtriyaliklar, xorazmliklar, farg‘onaliklar, saqo-massaget qabilalari ishtirok etgan. Turkiyzabon qabilalar eramizning boshida shimoli-sharqiy va O‘rta Osiyodagi ko‘chmanchi qabilalarning taraqqiyoti bilan bog‘liq holda O‘rta Osiyoga kirib kela boshladi. O‘rta Osiyo Turk xoqonligi tarkibiga kirgandan so‘ng (VI asr) turkiyzabon aholi soni ko‘paya boshladi. Keyingi asrlarda eroniy zabon va turkiyzabon aholining yaqinlashishi va qisman qo‘shilishi asosiy etnomadaniy jarayon bo‘ldi. Keyinchalik, o‘zbeklar nomi bilan mashhur bo‘lgan etnik guruhning shakllanish jarayoni XI-XII asrlarda O‘rta Osiyoni qoraxoniylar sulolasi boshchiligidagi turkiy qabilalar ittifoqi bosib olgach, ayniqsa kuchaydi. XIII asrdagi mo‘g‘ullar istilosidan keyin O‘rta Osiyo aholisiga turkiy va mo‘g‘ul qabilalarining yangi to‘lqini kelib qo‘shildi. Etnosning shakllanishining tugallanishi Temur va birinchi temuriylar hukmronligi (XIV-XV asrlarning 2-yarmi) bilan bog‘liq.

Xalq og‘zaki ijodi (dostonlar, afsonalar, turli qo‘shiq va ertaklar) gullab-yashnagan. Vohalardagi o‘zbeklarning an‘anaviy mashg‘ulotlari ko‘p tarmoqli sug‘orish dehqonchiligi, hunarmandchilik va savdo bo‘lgan. Ular asosan don (bug‘doy, arpa, sholi, jo‘xori, makkajo‘xori, tariq), dukkaklilar (mash, loviya, no‘xat, yasmiq), sabzavot (sabzi, turp, sholg‘om, lavlagi, piyoz, qizil qalampir, koriandr va boshqalar), qovun, tarvuz, qovoq, moyli urug‘lar (kunjut, zig‘ir, otquloq), mevalar o‘rik, shaftoli, anjir, behi, nok, olma, anor, uzum, tut, yong‘oq va boshqalar, ozuqa (beda) etishtiradilar. Sevimli taomi – palov. Sabzavotlar, mevalar, uzumlar, tarvuzlar, qovunlar diyetada katta o‘rin egallaydi. Asosiy ichimlik choy, ko‘pincha yashil. Xalq amaliy san‘atining an‘anaviy turlari (kashtachilik, kulolchilik, mis idishlarni quyish va o‘yib ishlash, yog‘och o‘ymakorligi va naqqoshlik, tosh o‘ymakorligi yuksak taraqqiyotga erishdi[3,132-b].

2006-yilda madaniy-ma'rifiy ishlarni olib borish, o'zbek yoshlarini o'z xalqining an'analari bilan tanishtirish, ona tilini o'rganishga qaratilgan "O'zbek etnomadaniyat markazi" tashkil etildi. Respublika bayramlarida etnomadaniy birlashmalar faollari faol ishtirok etadilar – qozoq o'zbeklarining iqtisodiyoti, madaniyati, Qozog'istonda istiqomat qiluvchi boshqa xalqlar bilan do'stlik munosabatlaridagi yutuqlari o'ziga xos ko'rinishda. O'zbek xalqining madaniyati serqirra va o'ziga xosdir. Hech bir bayram dorbozlarning chiqishlarisiz o'tmaydi. O'zbeklar azaldan polvonlari bilan mashhur bo'lgan. Surnay va o'zbek nog'oralarining sadolari konsertga chinakam sharqona ohang bag'ishlaydi. O'zbek musiqa madaniyatida lirik va qahramonlik mazmunidagi dostonlar alohida o'rin tutadi.

Qozog'istonda 30ta o'zbek bog'chasi faoliyat ko'rsatib, ularda 2000 dan ortiq bola tarbiyalanadi. Ta'lim o'zbek tilida olib boriladigan 150ga yaqin maktab mavjud. Ta'lim o'zbek tilida olib boriladigan maktablar eng ko'p, qozoq va rus tillarida o'qitiladigan maktablar bundan mustasno. Dastlab maktablar uchun darsliklar asosan Toshkent shahridan kelgan bo'lsa, 1999-yilda Qozog'iston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi o'zbek tilida yangi darsliklar chiqarishga qaror qildi. Qozog'istondagi o'zbek diasporasi o'z ona tilini o'rganish, o'z etnik o'ziga xosligi va madaniyatini saqlab qolish uchun faol harakat qilmoqda: Chimkentda o'zbek teatri ochildi, davriy nashrlar tiraji ko'paytirildi, O'zbek markazi turli madaniy tadbirlarda faol ishtirok etmoqda. Bundan tashqari, Qozog'iston teleradiosi o'zbek tilida eshittirishlar olib boradi. Teatr, gazeta, radio va teledasturlar davlat tomonidan moliyalashtiriladi. O'zbek etnik birlashmalari Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti (YXHT) bilan faol hamkorlik qilmoqda; Qozog'iston Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi madaniyat arboblari, olimlari, tadbirkorlarining uchrashuvlari muntazam o'tkazib kelinmoqda, dunyoning boshqa mamlakatlaridagi diasporalar bilan aloqalar o'rnatilmoqda [4,26-b]. Hozirda ular ixcham yashaydigan hududlarda kichik va o'rta biznesda keng namoyon bo'lmoqda.

NATIJALAR.

Keling, ular Qozog'istonda qanday paydo bo'lganligini aytib beraylik. Uning ikki tomonida kim yashamasin, Sirdaryo doimo ko'chmanchi va o'troq dunyoning chegarasi bo'lib kelgan. Undagi shaharlar esa bu

sivilizatsiyalarning o'zaro ta'siri va savdosini ta'minlagan. Uzoq vaqt davomida ularning eng muhimi Toshkent edi. U O'rta Osiyoning an'anaviy iqtisodiy va siyosiy markazlari bo'lgan Samarqand va Buxorodan keyin shimol va janubni bir-biriga bog'lab turardi [5,76-b]. Etnik jihatdan bu yerning birinchi aholisi so'g'diylar bo'lib, ular uchun harbiy va savdo posti bo'lgan. Ilk va yuqori o'rta asrlarda turklashganlaridan keyin esa, ularning o'rnini hozirgi o'zbeklarning ajdodlari bo'lgan, qarluq tilida so'zlashuvchi chig'atoy turklari egallagan. Aslini olganda, bular o'sha o'zbeklar. Faqat o'sha paytda ular hali bunday nomga ega emas edilar[6,98-b].

Oltin O'rdaning yakuniy parchalanishidan keyin bu davlatning sharqiy qismida nizolar boshlandi. U yerda aholisi ilgari Buyuk Ipak yo'li bo'ylab savdo-sotiq bilan shug'ullangan ko'plab aholi punktlari vayron qilingan. Tez orada shahar hayoti izdan chiqdi va mintaqada butunlay ko'chmanchilar hukmronlik bo'ldi. Biroq, dasht aholisi hali ham faqat o'troq dunyo ta'minlay oladigan tovarlarga muhtoj edi. Qozoq hukmdori Yesimxon va uning vorislari davrida qozoqlar Buxoro va Xiva xonliklaridan Sirdaryoning katta qismidagi shaharlarni bosib oldilar. Toshkent XVI asr oxiridan boshlab ularning qishki qarorgohiga aylandi. Ruslar davrida Turkiston general-gubernatorligi tarkibida Sirdaryo viloyati tuzildi. Bu ma'muriy tuzilmalarning har birining poytaxti Toshkent shahri bo'lib, u asta-sekin butun O'rta Osiyoning iqtisodiy va madaniy markaziga aylangan. Ammo, bolsheviklar yangi turdagi xalqlar va respublikalar tuzishga, bu mintaqani bo'lishga qaror qildi[7,56-b].

O'zbekiston SSR keyinchalik Toshkentga aylandi. Lekin, Sirdaryo viloyatining bir qismi Qozog'istonga ketdi. Jumladan, uning ancha yirik shaharlari: Qizilo'rda, Chimkent, Taraz, Turkiston va boshqalar. U yerda o'zbeklar anchagina katta jamoa bo'lgan va hozir ham mavjud. Qisman Markaziy Osiyoga yaqinligi tufayli janubiy Qozog'iston mamlakatning qolgan qismidan biroz farq qiladi. Bu yerdagi qozoqlarning hayoti Sharq madaniyati bilan chambarchas bog'liq. Hatto bayramlarda ham beshbarmoq emas, palov pishirishadi[8,29-b].

XULOSA. O'zbeklar asosan bir necha avlod vakillaridan iborat ko'p bolali oilalarda yashaydi. Aynan shuning uchun ham bu muhitda, birinchidan, dastlabki etnik an'analar saqlanib qolgan bo'lsa,

ikkinchidan, bunday oilada odamlarga hurmat, kattalarni e'zozlash kulti shakllanadi. Imkon qadar o'zbek oilalari kattaroq uylarni yaxshi ko'radilar. Samimiylik va mehmondo'stlikning ko'rinishlaridan biri hisoblangan choy ichish alohida o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бондаренко Э.Н. Некоторые трудовые вопросы социального партнёрства // Актуальные проблемы развития социального партнёрства в современных условиях. Барнаул, Изд-во АлтГУ, 1997, стр. 50-51.
2. Садвокасова А.К. Узбеки Казахстана: история, хозяйство и культура, духовная жизнь и современность. – Казахстан, 2020.
3. Второй национальный доклад Республики Узбекистан по выполнению

положений Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах. - Ташкент, 2010, 157 с.

4. Саттарова Г.Д. Коллективно-договорное регулирование трудовых отношений в Республике Узбекистан: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Ташкент, 2009.
5. Аяган Б.Г., Абжанов Х.М., Селиверстов С.В., Бекенова М.С. Современная история Казахстана. Учебник. – Алматы, 2010.
6. Кабульдинов З.Е. История Астаны. – Алматы, 2007.
7. Кабульдинов З.Е. Народ Казахстана: история и современность. – Алматы, 2007.
8. Артыкбаев Ж.О., Раздыков С.З. История Казахстана: Учебник. – Астана: Фолиант, 2007.

